

Ismertetések és bírálatok.

Jules Martha : *La langue étrusque*. Paris, 1913. XIV+493 l. 20 fr.

Aligha van még egy oly nyelvtudományi probléma, a mely oly régóta s oly szívósan daczolna minden megoldási kísérlettel, mint az etruszk nyelvemlékek interpretálása — annak ellenére, hogy ezer meg ezer (ma már mintegy 8500) felirat áll a kutatók rendelkezésére, s olvasásukat illetőleg semmi kétség sincsen. De persze a fölíratoknak mintegy 90%-a rövid sírirat, a mely majdnem csupa tulajdonnévből áll, s értelmük kihámozására néhány rövid és jelentéktelen bilinguis (latin-etr.) felirattól s egy pár glosszától eltekintve a találgatáson kívül semmi egyéb segédeszköz nincsen. Mivel pedig a kombinatorius módszer, a mely kizárólag a nyelvemlékekből akarja venni az interpretálás eszközeit, eddigelé bármily becses, de igen szerény sikereket aratott, nem csoda, ha a kutató türelmetlenség az egyebütt oly fényesen bevált komparatív eljáráshoz folyamodott s az ismert nyelvek között keresett oly tyrust, a melylyel az etr. emlékek nyelve kapcsolatba volna hozható. De mindazon kísérletek, a melyek a semita, chamita, baszk, kaukázusi, altáji (török-tatár és finnugor) és idg. (italiai és örmény) nyelvek segítségével eleddig történtek, tudvalévőleg kudarczot vallottak, illetőleg semmi vagy csak igen mérsékelt tetszéssel találkoztak, úgyhogy az etr. kérdés manapság velejében a stagnatio stádiumában van, s ma már alig akad a bűvárok között, a ki a nyelvemlékek interpretálása tekintetében rezignált álláspontra ne helyezkednék.

E kevesek egyike J. MARTHA, a ki az eddigi kudarczok által vissza nem riasztva újra az összehasonlító módszerhez akar visszatérni: ez — szerinte — az egyetlen, a mely szilárdul megalapozható, mert az egyetlen, a mely az ismeretesből halad az ismeretlen felé [p. IV]. Szerző a finnugor nyelvektől vár segítséget — mint már a múlt század hetvenes éveiben TAYLOR és DEECKE, s legújabbban a töle nem említett CARRA DE VAUX, kinek műve (*La langue*

étrusque. Paris 1911) persze az 'etruszk-altaji-indogermán' rokonság kalandos feltevésével számottevő komoly kísérletnek nem vehető. MARTHA bizik benne, hogy a finnugor nyelvek grammatikája és szókincese segítségével lehetséges megfejteni az etr. nyelv gyökereit, rekonstruálni grammatikája egy részét s lefordítani az eddig lefordíthatatlan szövegeket (p. VI). — Messzemenő vállalkozása elé a priori jogosult skepsissel lehet tekinteni. Hiszen teljesen ismeretlen jelentésű szavakat s teljesen ismeretlen funkciójú nyelvelemeket kell hasonlítani! Vagy csakugyan lehetséges volna pl. egy egészen ismeretlen értelmű angolszász szöveget a rokon idg. nyelvek vagy akár a legközelebbi rokon germán nyelvek szótára és nyelvtana segítségével lefordítani? De hagyjuk az elvi nehézségek feszegését s nézzük — első sorban methodologiai szempontból — a szerző eredményeit, illetőleg — az analizáló eljárás hosszadalmas voltánál fogva — csupán válogatva a legfontosabb részleteket.

Szerző szerint az etr. nyelv legbélyegzőbb vonásainak egyike az, hogy a consonans-végű — jobbára egytagú — radikálisok (pl. *tur*) nominálisok, a vokalizált radikálisok (pl. *turu tura ture*) verbális alakok [p. 10—14]. Ez természetesen fundamentális fontosságú felfedezés volna. Hogyan jutott rá a szerző? Oly síriratokban mint *lupu avils XVII*, *avils XXIIIX lupu*, *avils XXXVI lupu* — az *avils* szó a rákövetkező római számmal együtt az elhunyt életkorát jelenti, miért is a *lupu* szónak nehéz volna egyéb értelmet tulajdonítani mint 'vixit' v. 'mortuus est'. Szerző szerint tehát a *lupu* alak 'minden valószínűség szerint' verbum. — Erre mindenekelőtt megjegyzendő, hogy *lupu* nagyon is könnyen lehet egy 'mortuus' jelentésű participium [cf. BUGGE, Das Verhältnis der Etrusker zu den Indogermanen etc. p. 25], a copula ellipsisével, a mit a szerző maga is derűre-borúra feltesz [l. alább] s így a *lupu* alak verbális jellege egyáltalában nincs minden kétséget kizáró módon megállapítva. — Megállapítását egyébként maga a szerző is alaposan módosítja. Így a *lupu avils XXV* phrasist alább így fordítja: 'Le mourir [a été] à l'âge [de] 25 ans' [p. 128] s e fordításhoz ezt a megjegyzést fűzi: a *lupu* verbum itt mint a mondat alánya (!) substantivumként van alkalmazva; ha verbumként állana, akkor az *avils XXV* kiegészítés a *lupu* alatt előtt foglalna helyet [p. 129; — ebben az esetben persze a fönnebbi három példa közül kettő helytelen !]. Szerző szerint tehát *lupu* nem föltétlenül verbum, hanem csak bizonyos helyzetben — t. i. ha az *avils* + számnév csoport után áll. Sajátságos egy verbum! De mi lesz oly esetekben, mikor *lupu* a directivumot szolgáltató *avils* + számnév csoport nélkül fordul elő?

Így pl. egy fölírat végén *cadsc lupu* áll [p. 181]; ezt a szerző így fordítja: 'une mort volontaire' [p. 181], resp. 'un mourir volontaire' [p. 182] — tehát mintha *lupu* substantívum volna! Szerző heuretikus principiumát jól megvilágítja az, a mit a *lupum* alakról mond: ez az alak 'szigorúan véve' a *lupu* verbum első személyének volna interpretálható, de — mivel az etruszkban személyragok, úgy látszik, nincsenek (!) — úgy is interpretálható mint 'le possessif du verbe *lupu* employé substantivement: mon mourir' [! p. 107; vö. még p. 30, 398]. Továbbá a *lupuce* alakról azt halljuk, hogy ez nem más mint a *lupu* verbum 'augmenté du suffixe casuel-ce' s annyit tesz mint 'dans l'acte de mourir' [p. 398], resp. 'en mourant' [p. 91; a halott persze nem lehet a meghalás stádiumában, hanem már átesett rajta!] Szerző tehát a *lupu* alakot néha ugyan verbumnak veszi, de az esetek többségében nomennek tekinti, illetőleg mint ilyet fordítja. — Föltevése egyébként arra az a priori hihetetlen következtetésre vezet, hogy minden etr. verbum denominatívum volna, mert hiszen minden 'vokalizált' (állítólag verbális) alak egy nem-vokalizált (állítólag nominális) radikálist tételez föl.

Végképpen cserben hagyja a szerző újon felfedezett törvényét akkor, a mikor maga vesz föl vokalizált nominális radikálisokat. Ilyenek szerinte a) a *mi* pronomen, b) *ci*, *sa*, *du* számnevek, c) néhány partikula és d) néhány substantívum és adjectívum: *ei*, *se*, *puia*, *tei* [p. 56—57]. A három első kategoriát szó nélkül hagyja s csak a d) kategoriáról mond annyit, hogy az ide vont szók nagy részt *i*-végűek lévén, eredetileg talán *j* consonanssal végződtek, 'qui peu à peu s'est affaibli en *j* voyelle' [! p. 57]; — a *puia* szó alatt szintén azt olvassuk, hogy 'la désinence *-ia* vient de la vocalisation d'un *j*' [! p. 414]. — Továbbá a *ður*a szó szerző szerint oly jelentésű mint *ður* 'suite, lignée, rejeton' [p. 448] — tehát kétségkívül substantívum, holott a szerző felfedezése értelmében csak verbum lehetne. S ha *ður* és *ður*a egyaránt nomenek, hogyan tudhatja a szerző, hogy az egészen analog felépítésű *tur* és *tura* alakok közül az első nomen, a második verbum [p. 440]?

Az új felfedezés alapvető fontossága miatt álljon még itt a következő észrevétel. Szerző szabálya és határozott kijelentése értelmében *tur-ce* nominális, *turu-ce* verbális alak: '*tur-ce* = en instance, avec instance' és '*turu-ce* = verbe *tur-u* avec le suffixe casuel-ce' [! p. 446]. Mármost feledjük el azt, hogy *turce* és *turuce* az eddigi kutatás szerint biztosan ugyanazon — és pedig 'gab, schenkte' — jelentésű igealakok [Bugee, l. c. p. 193], s nézzük csak azt, hogy mennyiben jogosult az a föltevés, hogy *turce* és *turuce* két különböző szó. Talán

a legbélyegzőbb, de mindenesetre lépten-nyomon előkerülő hangtani jelenség az etr. nyelvben a szó belsejében álló vokális synkopája, s ennek folytán synkopált és nem-synkopált alakok egymásmellettsége, vö. pl. *zilaxnuce* : *zilaxnce*, *uduste* : *udste* etc. A nem-synkopált alakok eredetiségét meggyőzően mutatja idegen eredetű szók etr. hangalkata, vö. pl. *Pultuke* < gör. *Πολυδέυκης*, *prumfts* < lat. *pronepōs* etc. Hasonló módon *turce* nem lehet egyéb mint *turuce* synkopált alakja. — Bizonyos esetekben a szerző maga is felvesz parallel alakokat, így pl. *nedunus*, *vinm*, *zilynu* etc. szerinte a *neduns*, *vinum*, *zilaxnu* alakok 'graphikus variansai' [! p. 408, 453, 458]. De mért ne lehetne akkor *turce* is *turuce* 'graphikus variansa' vagy vice versa? Ha pedig oly esetekben mint *Vels* : *Velus*, *Θανχvils* : *Θανχvilus* a hosszabb alak a szerző szerint 'par vocalisation de la liquide' jött létre [p. 28], mért nem mondja ugyanezt a *turce* : *turuce* dublettekről? Akárhogyan forgassuk is a dolgot, semmiképpen sem érthető, mért volna *turce* és *turuce* két külön szó — az első nomen, a második verbum.

Szerzőnek újon felfedezett heuretikus principiuma tehát egy pillanatig sem állhat meg. Ha pedig helyt állana, akkor az etruszk-nak semmi köze sem lehetne a finnugor nyelvekhez, ellenkezőleg: áthidalhatatlan ürt vonna közöttük. A finnugor alapnyelvben a nominális tövek jobbára két- v. többtagúak voltak s rövid vokálissal végződtek, a mely vokális v. helyettese a ragozott alakok egy részében minden nyelvben megmaradt [SZINNYEI, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. p. 60]. A nominativusban persze a permi és az ugor nyelvekben a tővegi rövid vokális legtöbbször eltűnt [SZINNYEI, l. c.], s ez a casus tehát consonanssal végződik. Nem lehetetlen, hogy ez a jelenség vitte a szerzőt tarthatatlan szabályának felállítására.

Az itt hosszasan elemzett szabály korolláriumai, hogy az etr. nyelvben szerző szerint a verbum úgy viselkedik, mint valóságos nomen, s ehhez hasonlóan van ragozva. Ez volna az a grammatikai sajátosság, a mely az etr. nyelvet elválasztja az árja nyelvektől s az 'ural-altaji' nyelvek közé utalja, a melyekben a verbum eredetileg, úgy látszik, nem volt más mint 'une façon de substantif' [p. 13—14]. — Mármost igaz, hogy a finnugor nyelvekben az 1. és 2. személyű igealakok személyragozott verbális nomenek, s a személyragok oly alapalakokra mennek vissza, mint a possessiv suffixumok [SZINNYEI, l. c. p. 148]. De a szerző szerint itt egészen másvalamiről van szó — arról, hogy a verbumnak casus-suffixumai vannak, vö. pl. *fusleri*... c'est le verbe *fusle*, augmenté du suffixe casuel *-ri* [p. 384], *turuce*... verbe *turu* avec le suffixe

casuel -ce' [p. 440] etc. Igaz, hogy a szerző szerint az *etr. casus-suffixumok* voltaképpen 'suffixes de relation' [p. 90]. De a név itt mitsem határoz: ha a szerző szerint az *etr. verbumnak* valószínűleg nincsenek személyragjai [p. 107], akkor a rajta jelentkező ragok — bárhogyan csűrjük-csavarjuk — csak *nominális flexiós suffixumok* lehetnek — tehát mégis csak olyasféle, mint a *casus-suffixumok*, a hogyan a szerző maga is csaknem kivétel nélkül nevezi őket. Ha pedig ez igaz, akkor az *etr. 'verbum'* nem is *verbum*, hanem *nomen actionis*. S a szerző tényleg minden egyes flexiós suffixummal bíró 'verbális' alakot úgy fordít, mintha *nomen actionis* volna, vö. pl. *fusleri* 'pour ne pas bouger' [p. 384], *lupuce* 'dans l'acte de mourir' [p. 398], *turune* 'pendant l'acte d'appeler' [p. 440] etc. Több jel mutat arra is, hogy a *nomen actionis* a szerző felfogása szerint *valóságos verbum*. Csak így érthetők az olyan sajtóságos kijelentések, hogy a *lupu verbum* mint a mondat alanya *substantivumként* van használva [p. 129] vagy hogy az *etr. verbumnak* három módusa van: *indicativus, imperativus* és — *infinitivus* [! p. 164; — i. e. *nomen actionis*!]. A szerzőnek *casus-suffixumos 'verbális'* alakjai tehát kézzelfoghatólag *nominális alakok*. — Hogy *nominális casus-suffixumok verbális személyragokká* értékelődnek át, az egészen közönséges és idg. területen is széles körben kimutatható jelenség, de az átértékelődés (*adaptatio*) végbementé után az eredeti *casus-suffixum* a nyelvtudatban már csak mint *személyrag* szerepelhet. 'Casus suffixummal ellátott verbum' tehát *contradictio in adjecto, nonsens, fából-vaskarika*, a milyen a világnak egyetlen nyelvében, tehát a finnugor nyelvekben sincs.

A *negatio syntaxis* a szerző szerint olyan az *etr. nyelvben*, mint az 'ural-altaji' nyelvcsoporthoz [p. 14—20]. Az *etr. ipa* a. m. 'n'est pas', s elemei az *i 'auxiliaire négatif'* és a *pa 'particule affirmative'*, cf. finn *ei, ei-pä* 'ne pas être' etc. [p. 390]. Az *ipa 'variantsai'*: *i-pe* és *i-pei*. Az *i verbumhoz* tartoznának még: *i-a* 'ne pas être', aztán *i-n* 'par le fait qu'il n'y a pas': az *i verbum* az *instrumentális -n suffixumával*, valamint ugyanazon jelentésben *i-n-pa* és *i-n-pei-n*, a mely alakban a *verbum* és a *partikula* is az *instrumentális -n suffixumával* van ellátva [! p. 390]. — A felsorolt alakok összefüggése és *analysise* természetesen *absolute valószínűtlen* s egyáltalában nincs kimutatva — már azért sem, mert a szerző *analysisének* kiindulópontja [l. p. 15] az a fönnebb elemzett s elfogadhatatlannak bizonyult föltevés, hogy a 'vokalizált' radikálisok *verbális alakok*. Ettől eltekintve maga a szerző bevallja, hogy *ipa* 'par une modification de

la voyelle finale' egyelőre meghatározhatatlan okokból lesz *ipe* és *ipei* [p. 16]. Amde *ipa* és *ipe* aligha azonos szók, mert hiszen egymás mellett is előfordulnak: *ipe ipa*. Erre ugyan a szerző azt mondja, hogy valószínűleg 'une formule redoublée' [p. 16]. De akkor mért nem: *ipa ipa* vagy *ipe ipe*? Az *ipei* alak idetartozása szerző szerint sem biztos: '*ipei* paraît être un équivalent de *ipa*' [p. 16]. — De mindenbe belenyugodnánk, ha a szerző ki tudná mutatni, hogy a sokat emlegetett *i* 'auxiliaire négatif' valóban megvan. De ez az *i* kikövetkeztetett alak, amelynek az etr. nyelvemlékekben sehol semmi nyoma, hacsak a szerző nyomdokába lépve azt nem hiszszük, hogy *i-a* 'ne pas être' [tehát: infinitivus!] az *i* 'n'est pas' [tehát: verbum finitum!] 'graphikus variansa' [! p. 390]. — Megjegyzendő végül, hogy van még egy etr. *ipas* alak is, a melynek létjogát persze a szerző tagadni hajlandó [p. 16]; ez az *ipas* genitivus lehet, a mely esetben nominativusa nem volna más mint *ipa* 'trankopfer' [BUGGE, l. c. 21]! Akár igaz ez, akár nem, nagyon jellemző az etr. nyelvemlékek interpretációjának mai állapotára.

A finnugor grammatika legjellemzőbb sajátosságainak egyike a birtoklás kifejezésére szolgáló possessiv suffixum. Ha ilyesmi van az etr. nyelvben, természetesen kapcsolatban fog állani a megfelelő személyi névmással. Egy ilyen (notabene: egyetlen!) személynévmási alak volna a szerző szerint az etr. *mi* 'je, moi'. Ez az alak persze az eddigi kutatás szerint pronomen demonstrativum volt, s még ha 'én' jelentésű volna is, akkor sem utal szükségképp a finnugor nyelvekre, cf. idg. *mě etc. De menjünk tovább! Ezzel az állítólagos *mi* személynévmással függne össze szerző szerint az *-m* v. *-um* végződés a következő négy (!) szóban: *Arndial-um* 'né de mon Arnthi', *Velus-um* 'de mon Vel' [p. 29], *puia-m* 'ma femme' [p. 29—30] és *lupu-m* 'mon mourir' v. 'ma mort' [p. 30]. Tekintsünk el attól, hogy ez az *-(u)m* végződés az eddigi interpretatio szerint copulativ partikula, resp. egyes esetekben egy 'Trank' jelentésű nomen volna [BUGGE, l. c. p. 7, 137], konstatáljunk csupán annyit, hogy az etr. nyelvemléken az *-(u)m* végződésű szók valósággal nyüzsgönek. Mármost micsoda alapon állítja azt a szerző, hogy a fönnebbi négy alakban possessiv suffixum van, ellenben a *vinum hetum matam medlm* etc. alakokban nominális töképző [p. 78—79]? E kérdés jogosultságát teljesen indokolja magának a szerzőnek habozása is: '*Ayrum* aim é ou mon aim é. La désinence *-m* (*-um*) peut être soit le suffixe nominal *-m*, soit le suffixe possessif de la 1re personne, comme dans *Velus-um*, *Arndial-um*' [p. 232]. A felhozott négy alak közül kettő, *puiam* és *lupum*, nem bír kellő bizonyító erővel, mert itt nin-

csen meg az a szerző felállította kritérium, hogy az *-(u)m* elem a casus-suffixum mögött áll mint a finnben [p. 28—29]. De a másik két alak sem bizonyít. *Arndialum* esetében az *Arndial* alak *-al* eleme szerző szerint casus-suffixum volna ugyan [p. 5], ámde oly tulajdonnévi alakokból mint *Larðal-s*, *Tarfna-l-ð* stb. világosan kitűnik, hogy még ha *-al* valamikor casus-suffixum volt is, 'le souvenir de sa nature speciale' s' est assez oblitéré pour qu' un nouveau suffixe ait pu lui être adjoint' [p. 7]; — azaz: *-al* a fennforgó esetben a szerző nézete szerint sem casus-suffixum, s így *Arndialum* sem döntő példa. A mi végül a *Velusum* alakot illeti, *Velus* a szerző szerint is a *Kel* tulajdonnév származéka [p. 233] és pedig kétségkívül az *-(u)s* tőképzővel [cf. *Velus-na: Velis-na!*] vagy esetleg a genitivus suffixumával, a mely ép úgy átértékelődött mint *Arndial -al* suffixuma. — Szerző tehát nem képes kimutatni, hogy az etr. nyelvben csakugyan volt possessiv suffixum. De még ha igaza volna is, a finnugor kapcsolat még mindig problematikus volna. A possessiv suffixumoktól az etr. nyelv akár indogermán eredetű is lehetne, mert hiszen pronominális suffixumok az ó-írben és a pehleviben is vannak, s a mai perzsában possessiv functióval is bírnak, cf. *pidar-am* 'atyám'. Csak azt kellene feltenni, hogy ez a fejlődési folyamat az etr. nyelvben jóval korábban következett be.

Ezek volnának a szerző főbb érvei a finnugor-etr. rokonság mellett. Maga kijelenti, hogy a folhozott hasonlóságok csak 'vraisemblances' és 'présomptions', s felveszi a kérdést, nem állanak-e még ezeknek útjában is 'lehetetlenségek' — oly etr. vonások, a melyek a finnugor nyelvek constitutiójával kiegyenlíthetetlen ellentétben állanak. Ily etr. vonások volnának: 1. a szókezdő consonans-csoport, 2. a vokális-harmonia hiánya és 3. a számevegek eltérő alakja. Ezek az eltérések azonban kimagyarázhatók [p. 30—40]. Lássuk, hogyan:

1. A finnugor nyelvekben nincsenek szókezdő consonans-csoportok, az etruszkban egészen közönségesek. Ezeket a szerző nagyjában két csoportra osztja. Oly esetekben, mikor a szó élén explosiva v. spirans + *v*, *l*, *u*, *r* áll (tehát: *cla-sva-sra* etc.), szerző szerint 'à proprement parler' nincsenek szókezdő consonans-csoport [!] — és pedig azért, mert *v*, *l*, *u* és *r* 'semi-voyelle' v. 'consonne-voyelle' [!]. Ha ez nem egyszerű szójáték, akkor menthetetlen naivság: a ki a phonetika abéczejében járatos, az tudja, hogy azért mert *u*, *l*, *n*, *r* vokális hiányában szótaghordozó, tehát 'sonans', vokállal kapcsolatban nem lehet egyéb mint 'consonans'. S hogy a finnugorban is az, azt a szerző felhozta példák is mutatják: finn *Rantzi*,

m. *Ferencz* < *Franz*, finn *nuora*, m. *sinór* < *Schnur* etc. — A mi a másik főcsoportot illeti, oly hangegymásután mint *spel-*, *scan-*, *spur-* stb. szerző szerint eredetileg *sepl-*, *sacn-*, *supr-* etc. volt. Ez a feltevés nem oly képtelen mint az előbbi, de eltekintve attól, hogy semmivel sincs bizonyítva, alig egyeztethető össze azzal az egészen biztos ténnyel, hogy az etruszkban az idegen eredetű szók szókezdő consonans-csoportjai egyáltalában nincsenek alterálva, vö. pl. *Clutmsta* < *Κλοταμῆστρα*, *prumfts* < lat. *pronepōs* etc. — Szerző magyarázata tehát részben a legnagyobb mértékben valószínűtlen, részben teljesen lehetetlen. A szókezdő consonans-csoport igenis az etruszk bélyegző *characteristicuma*, a mely a finnugor nyelvek constitutiójával teljesen összeegyeztethetetlen.

2. A vokális-harmonia a finnugor nyelvek között is csak egynéhányban van többé-kevésbé kifejlődve [SZINNYEI, l. c. p. 47]; hiánya tehát az etruszkban finnugor eredet daczára sem volna feltűnő. Szerző velejében ugyanezt mondja, mindazáltal nem mulasztja el bizonyítgatni, hogy, noha a vokalizált suffixumok az etruszkban mindig változatlanok, a vokális-harmonia az etruszkban is meg lehetett. Bizonyítása igen gyöngé, de mivel úgylis irrelevans, fölösleges volna vele foglalkozni.

3. Az etr. számnevek nem egyeznek az 'ural-altaji' nyelvek számneveivel. Ez azért nem elháríthatatlan akadály, mert — mondja a szerző — bizonyos etr. consonansok exact értékét nem ismerjük[?!], s így megeshetik, hogy tényleg fennforgó hasonlóságot sem birunk felismerni, vö. angol *four*, *five*, *seven*: gör. *τέσσαρες*, *πέντε*, *επίτᾶ*. — Ámde ha az etr. és a finnugor nyelvek hangalkata között már akkora a különbség, hogy az eredetileg egyező számnevek felismerhetetlenül eltérnek, akkor minden hasonlítgatásnak végleges vége. — A szerző továbbá az angol *one* és a gör. *μία* esetére hivatkozva arra utal, hogy ugyanazon nyelvcsaládban ugyanazon számfogalom más-más radikálisból lehet képezve. Szórványosan — kétségkívül, de talán mégsem a számnévképzés egész területén? — Hivatkozhatott volna még a szerző arra a lehetőségre is, hogy egyik-másik etr. számnév kölcsönszó: egy-egy számnév tehát eltérhetne a megfelelő finnugor számnévtől. De a dolog úgy áll, hogy az összes etr. számnevek között alig van egy-kettő, a melyet a szerző per fas et nefas finnugor számnevekkel tudna összevetni. — A dologra alább még visszatérek, de már itt ki kell mondanom, hogy az összes számnevek eltérő hangalkata szinte lebirhatatlan érv a finnugor hypothesis ellen.

Az eddig ismertetett és részletezett adatokra szerző nézete sze-

rint már felépíthető az etr. és az 'ural-altaji' nyelvek rokonságának 'ideiglenes' hypothesis, a melynek értelmében jogunk volna az etr. nyelvet mint finnugor, resp. ural-altaji idiómát kezelni [p. 39]. Ezt teszi a szerző munkájának többi három részében [p. 41—460], a melynek egyes részleteire már fönnebb utaltunk s a melylyel tehát ez okból és az alapvető első rész jellege miatt rövidebben végezhetünk.

A 2. rész a Précis grammatical [p. 41—120], az etr. nyelv grammatikáját tartalmazza — már a mint ez a finnugor grammatika segélyével rekonstruálható. Az egész rész sorsa természetesen attól függ, hogy a szerző által felvett szójelentések és szóelemzések i n t e r n etr. szempontból megállhatnak-e, a mi a fönnebbiek után rendkívül kétséges.

A hangtani egyeztetések [p. 41—55], ha itt-ott erős skepsist támasztanak is, nagyban és egészben véve nem tesznek egészen kedvezőtlen benyomást. Más szójelentések és szóelemzések alapján persze más volna az eredmény, a mint pl. Bugge legutóbb az etr. hangrendszert az örménnyel volt képes apróra összevetni [l. c. p. 239—240]. Annyi bizonyos, hogy az etr. szók hangalkata a vokális-absorbtiók és a consonans-torlódások miatt teljesen elüt a finnugor szók külső habitusától. — Szerző eljárásának ismertetésére álljon itt minden észrevétel nélkül néhány etr.-magyar szóegyeztetés [elül az etr., utána magyar szó]:

al: *al*, *adu*: édes, *ez*: *atya*, *es*: ész, *tul*: *túl*, *apr*: *apró*, *afrs*: *apa*, *zul*: *díj*, *zamði*: *töm*, *zim*: *homorú*, *cs*: *kis*, *ði ðil*: *siet* etc.

A szóképzés tárgyalásánál [p. 55—89] feltűnik, hogy a szerző minden egyes szót maradék nélkül tud elemeire bontani: megdöbbentő biztossággal tudja, hol végződik a gyökér v. tő s hol kezdődik a képző v. képzőbokor. Ez persze csak úgy sikerülhetett, hogy nagyban és egészben, csaknem kivétel nélkül nem egész szavak, nem képzős alakok, hanem gyökereknek v. töveknek, resp. képzőknek nyilvánított szódarabok és szódarabkák, magán- és mássalhangzók vannak párhuzamosítva. Álljon itt egy eset valamennyi helyett. A *tlenaces*, állítólag 'forcé de marcher, que l'on fait marcher' jelentésű, alak így van elemezve: *tle-n-a-c-es* [p. 437], hol *-es* a passiv participium suffixuma [vö. pl. mordv. *kulo-é* 'mort': p. 74], *-c* verbális tőképző [pl. m. *ri-k-at*, *jár-k-ál*, *nyom-k-od*: p. 59], az *-a* elem nem 'organikus' [p. 437], az *-n* verbális tőképző [cf. finn *üle-ne* 'monter': p. 64] és *tle-* a gyökér [cf. finn *talu-* 'marcher lentement', m. *tal-p* 'ped' etc.: p. 437]. Ilyen atomizálás mellett természetesen nemcsak finnugor, hanem idg., sőt hyperboreus képzőket is lehet párhuzamosítani.

A szófajok és a syntaxis cz. fejezetből [p. 80—120] kiemelem, hogy az etruszkban nemcsak articulus és genus, hanem numerus sincs. Declinatio és casus nincs (a casus-suffixumok csak 'suffixes de relation'; — l. fönnebb!). A verbumnak volnának ugyan modusai [l. fönnebb], de valószínűleg nincsenek személyragjai, sem tempusai. — Sajátságos egy nyelv — főleg ha még hozzá finnugor eredetű is! A szerző finnugor párhuzamai helyett természetesen ad libitum bármi más is állhatna. Szolgáljon itt példának a számnevek rokonítása.

A toscanellai kockákön olvasható etr. számnevek sorrendje a szerző szerint ez volna: *sa* '1', *ci* '2', *maχ* '3' v. '4', *zal* '4' v. '3', *huθ* '5', *θu* '6' [p. 99] — s közülök három volna identifikálható, úgy mint *ci* '2': m. két [a finális *-t* itt 'suffixum'! p. 98], *maχ* '3' v. '4': m. még 'encore', *mög* 'qui vient après' [! p. 100; — ehhez nem kell kommentár], *huθ* '5': finn *vite* [p. 98, 47]. — Mármost tudnivaló, hogy az etr. számnevek sorrendje egyáltalán nincs meghatározva: más-más pontozási rendszert véve alapul más-más az eredmény, így *ci* lehet nemcsak '2', hanem '3' és '5' is, *huθ* nemcsak '5', hanem '4' és '6' is etc. Az etr. számnév értékétől függ természetesen az összehasonlítható alak. Így HOMMEL [Grundriss der Geographie u. Geschichte des alten Orients², p. 67], *θu*, *zal*, *ci*, *maχ*, *huθ*, *sa* sorrend fölvétele mellett az északkaukázusi és baszk nyelvből hozott föl analógiákat, így pl. a *huθ* számnévet, a melynek ó is az '5' értéket adja, a georgiai és északkaukázusi *χuth* '5' szóval hozza kapcsolatba. Ha pedig a *huθ* számnév számára '6' értéket veszünk föl, kivánni sem lehetne szebb finnugor analógiát mint osztják *k'üt'*, *χüt*, *χöt*, sőt ez esetben a szó idg. eredetű is lehetne, cf. kymr. *chwech* '6', ó-por. (*w*)*uschts* 'sextus', örm. *vat'-sun* '60' [Bugge, l. c. p. 92—93], — Látnivaló: e területen egyelőre minden lehetséges, de bizonyítva nincsen semmi!

A lefordított és kommentált szövegekre [p. 121—348] és az etymologiai szótárra [p. 349—460] a fönnbbieket után részletesen kiterjeszkedni semmi okom. Csak még két általánosabb természetű észrevételt akarok tenni.

A mint itáliai és görög nyelvű emlékeken vannak etr. nyelvélemek [l. SCHULZE, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, p. 62 et seqq.], úgy megfordítva: a priori várható, hogy etr. nyelvélemekben is lesznek itáliai és görög eredetű elemek. Így pl. a következő etr. feliraton: *Arses vurses | sedlanl tephral | ape termnu pis est | estu . . .* az öt utolsó szó egészen biztosan umber eredetű. Ilyen idegen elemek jelenlétének lehetőségére a szerző semmi tekintettel nem volt. Már pedig pl. az *Uhtaves* talajdonnév

[p. 55] minden bizonynyal nem etr., hanem itáliai: oszk *Uhtavis* 'Octavius'. Legalább is felvethető az idegen eredet kérdése oly esetekben mint etr. *cletram* 'poli, reluisant' [? p. 369], cf. umber *cletram* 'lecticam', etr. *ipe, ipei* 'n'est pas' [? p. 390], cf. oszk *íp* 'ibi < *ipe, etr. *vinum* 'marin, navigateur' [? p. 454], cf. lat. *vinum*, etr. *hindial* 'spectre, ombre' [p. 388], cf. gör. Ἰνδαλ-μα, etr. *tur* 'cri, apostrophe, appel, instance' [? p. 440], cf. gör. δῶρον etc. etc.

Egyelőre mindenkinek jogában áll — ha bátorsága van hozzá — egészen ismeretlen értelmű etr. szókat másoktól egészen eltérően fordítani; bár — ha meggyőzően akar eljárni — szakembereknek nagy fáradsággal megállapított eredményeit szó nélkül nem hagyhatja. Szerző azonban még oly esetekben is, mikor egy szó jelentését illetőleg az etruszkologus szaktekintélyek között nincs eltérés, egészen saját utakon jár — és pedig majdnem kivétel nélkül minden polemiát mellőzve, egészen dogmatikus módon. Nézzük pl. a *puia* szó esetét. E szó jelentése egészen biztosan 'feleség'. Szerző maga is bevallja, hogy az 'épouse' jelentés sok helyen beillik, pl. *Θανα Arzius puia* 'Thana, femme d'Arzius' [p. 149]. Vannak azonban olyan kézzelfoghatólag elliptikus fordulatok mint *Caia Laxus*, a hol tehát a *puia* szó nincs kitéve, cf. lat. *Terentia Ciceronis* — egészítsd ki: *uxor*. A *Caia puia Laxus* kifejezés tehát kézzelfoghatólag ugyanazt jelenti mint az elliptikus *Caia Laxus*. Szerző azonban azt hiszi, hogy ha *Caia Laxus* már magában is a. m. 'Caia, femme de Laxus', akkor *Caia puia Laxus* annyit tenne mint 'Caia, femme, femme de Laxus', a mi természetesen tőrhetetlen 'pleonasmus' volna, de persze éppoly kevésbé az mint a latinban *Terentia Ciceronis uxor*. Az ily módon feltételezett 'pleonasmus' kikerülésére aztán szerző a *puia* szó általánosan elfogadott értelmét könnyelműen cserbenhagyva a 'chérie, bien aimée' jelentést adja neki, vö. m. *buj-t-, boj-t-, buj-t-at-* 'exciter, agiter, provoquer, pousser', azaz: 'mettre en mouvement un désir ou une passion' [p. 151]. — Vegyünk még egy esetet. Az etr. *vinum* szó értelme az eddigi magyarázók szerint 'bor' v. 'borital' [Bugge, l. c. 160]. Erről a szerző egy árva szóval sem tesz említést, hanem a szót hirtelen három részre [: *vi-n-um*] vágva s *vi-* elemét a finn *ui-* 'nager', m. *ú-sz-ik* etc. szókkal hasonlítva a 'marin, navigateur' jelentést adja neki [p. 274, 454]. A hajós tehát a *xar* 'ἔξοχήν' 'úszó'. De mért éppen ő, a kinek nem is kell úsznia, hisz elvégzi ezt helyette a hajója?! A felvett etymon mellett *vinum* lehetne hajó, béka, kácsa, hal, dugó — vagy bármi a világon, csak éppen 'hajós' nem. — Nem folytatom. El lehet gondolni, hogy ha többé-kevésbé biztosított értelmű szókkal így bánik el a szerző, milyen eredményekre kell jutnia oly esetekben,

mikor az értelem meghatározására absolute semmi fogantyú nincsen — kivéve azt, hogy egy hang v. hangcsoport megvan a finnugorban is.

Referens a legmélyebb sajnálkozással kénytelen megállapítani, hogy MARTHA nagyszabású és fáradságos kísérlete — bármennyire méltánylandó volna is magában véve — teljes kudarczczal végződött, a minék oka részben talán a finnugor-etruszki hypothesis constitutionális hibája is, de jóval nagyobb részben mindenesetre a szerző kutató módszerének fogyatékosága: alapos és biztos nyelvtudományi előképzettség s a legszigorúbb philologiai akribia hiányát semmiféle még oly szorgalmas munka, semmiféle még oly szellemes találgatás sem pótolhatja. Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi. Az etruszk sphinxnek még mindig nem akadt Oedipusa, s féltő, hogy terjedelmesebb bilinguis szövegek felfedezése nélkül bajosan fog akadni valaha.

(Budapest, 1914. II. 23)

SCHMIDT JÓZSEF.

Külföldi irodalom.

ERDÉLYI, LUDWIG. Die ungarische sogenannte Leichenrede als mundartliches Sprachdenkmal. Helsinki, 1913. (Különnyomat a SUS. Aik. XXX. k.-éből.)

Finnisch-Ugrische Forschungen. XIII. 1—2. f. (Festgabe für VILH. THOMSEN. Zweiter teil.)

NÉMETH, JULIUS. Die Rätsel des Codex Cumanicus. (Különnyomat a ZDMG. 67. kötetéből. Leipzig, 1913.)

SETÄLÄ, E. N. Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen. Helsingfors-Leipzig, 1912—13. (Különnyomat a FUF. XIII. kötetéből.)

— — Otto Donner. Muistopuhe. Helsinki, 1913. (Különnyomat az Acta Soc. Scient. Fenn. XXXVIII. kötetéből.)

— — W. Kilpinen suomen kielen undistajana. Helsinki, 1913. (*Suomalaisen Tiedeakatemia*) *Esitelmät ja pöytäkirjat.* 1912. I. (SOTAVALTA, A.: Astevaihtelusta samojedi-kielissä.)

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. XXVIII. Helsinki, 1912. (RAMSTEDT, G. J. Zur verbstammbildungslehre der mongolisch-türkischen sprachen. — HÄRDH, EMIL. Über die relation im tatarischen. — SETÄLÄ, E. N. Les tâches et le but de la Société Finno-ougrienne.)

Suomi. Neljäs jakso. X. (KALLAS, OSKAR: Kraasna maarahvas. — KUJOLA, JOH.: Äänneopillinen tutkimus Salmin murteesta.) — XI. (NEOVIVS, AD.: Suomalainen ajantieto-kokoelma.) — XII. (AIRILA, MARTTI: Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta.)